

2. JAUME BOYET I VALLÈS, UN HOME DE PAU

Maria Villanueva i Margalef

Professora de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona

Jaume Botey (1940-2018), va tenir una vida intensa, poc convencional, activa i plena de passió per les causes que creia justes; la dedicà a l'estudi, a l'educació i a la lluita a favor dels que pateixen i sofreixen exclusió. La seva activitat es desenvolupà en molts i diversos escenaris: del Camp de la Bota a l'Hospitalet de Llobregat, a Vallbona de les Monges, Nicaragua, Irak, Mèxic, Guatemala, Bolívia...i també a la Universitat Autònoma de Barcelona, on hi fou professor trenta-cinc anys. Al llarg de la seva vida de lluita teixí una immensa teranyina de connexions amb moltíssims col·lectius que actuaven, de manera modesta i humil, en molts punts del territori. Ell va ser un pont entre ells, un enllaç. En aquest text provarem de fer una panoràmica del que va ser aquesta vida polièdrica, rica, de solidaritat i de lluita per la pau. Ell creia que calia facilitar tant com fos possible la convivència entre persones, grups i nacions, la pau, la resolució de conflictes sense apel·lar a la violència, la supressió de la despesa militar i la lluita contra la injusta distribució de béns. Va tenir la capacitat d'estar sempre allí on es construïa futur, on hi havia iniciatives a favor dels pobres i exclosos i on es lluitava contra la corrupció i la mentida. I va ser, per damunt de tot, un educador en el sentit més noble de la paraula.

L'educador

L'educació –el canvi de la consciència– és el punt de partida de la intervenció social, però no és suficient. Cal canviar les persones i cal canviar les estructures. L'educació sola no porta necessàriament al canvi de les estructures i el canvi forçat de les estructures no porta tampoc al canvi de les persones, al cap de poc fra-

cassa. Freire distingeix entre educació "bancària", que només acumula coneixements i educació "alliberadora", que intenta aplicar-los en la pràctica. Això vol dir que l'educació és un "fet polític", en el sentit que col·labora a construir "la polis", és un medi per fer millors a les persones i a la societat. (Entrevista a Frontissa, pag. 13)

S'inicià com a docent a l'Escola Pia Balmes i després passà substituir el seu germà Francesc al Camp de la Bota, un assentament marginal al litoral barceloní. Allí, en una construcció atrotinada en forma de castell, els escolapis hi havien establert una escola de condicions precàries entre barraques. Segons les seves mateixes paraules: *"Allí no s'intentava tant d'evangelitzar com de viure una esglèsia pobre entre els pobres, una de les grans aspiracions espirituals del Concili¹. Allí, en la pràctica, amb els gitanos i la pobresa material extrema, era fàcil descobrir-hi al Déu dels pobres. Aquesta evidència de fe m'ha acompanyat tota la vida i s'ha reviscut a la Nicaragua de la revolució sandinista, a Mèxic amb els indígenes de la serra queretana, a Bolívia o amb les víctimes de les hidroelèctriques a Guatemala. O a l'Irak, poc abans de ser bombardejat. Amb la certesa de que el Déu que acompanya a les víctimes és sempre el mateix. (Botey, 2018, pg. 16)*

D'allí passà a l'Institut Torras i Bages de l'Hospitalet i l'any 1975 es feu càrrec d'una nova parròquia a Can Serra, una comunitat al marge d'ideologies polítiques o religioses, de capacitats i procedències, capaç de tirar endavant un edifici construït pels mateixos veïns, la Casa de Reconciliació, que havia de ser la casa de tots. Allí hi nasqué l'associació de veïns que lluità contra el model urbanístic i reclamà la recuperació del terreny municipal ocupat per un teatre desmuntable i conegut com *La Carpa* per a bastir-hi una escola i un mercat, el casal d'avis i un centre d'esplai. I no menys important, el primer grup d'objecció de consciència al servei militar. Can Serra fou un punt d'ancoratge de la seva vida d'activista, polític i educador. Una de les seves darreres iniciatives fou

1 Fa referència al Segon Concili Ecumènic del Vaticà, convocat pel Papa Joan XXIII (1962- 1965). Va proposar canvis importants en la litúrgia, una teologia renovada així com canvis en les relacions entre l'Església i el món, l'ecumenisme i la llibertat religiosa.

precisament, el llibre sobre els 50 anys d'història d'aquest barri. (Botey, et al. 2016)

En Jaume s'implicà també en la creació un nou model d'escola d'adults que adaptés les idees del pedagog Paulo Freire a les circumstàncies de la gent del barri, immigrants i de nivells acadèmics baixos. *"...però sobretot, amb l'objectiu de que l'escola estès implicada en els moviments populars de caràcter reivindicatiu, sindical, polític i cultural del moment. Per nosaltres «alfabetitzar» volia dir ajudar a «comprendre» la realitat a fi de millorar-la..."* (Botey, 2022).

La seva docència universitària se centrà en la formació de mestres i educadors socials a la Universitat Autònoma (1975-2010). Llicenciat en Filosofia i Teologia i doctor en Antropologia, ensenyava història de la cultura i dels moviments socials. Però en realitat, el que feia era ajudar els estudiants a comprendre el món, a analitzar la realitat social i política, a desenvolupar el sentit crític i sobretot, a involucrar-se en la transformació de la societat. Impulsà també un Màster en Educació Intercultural, en el que varen participar també alumnes vinguts de l'Amèrica Llatina. La seva activitat i les accions que va promoure van ajudar molts estudiants a obrir els ulls, a debatre i a prendre consciència de que haurien de ser formadors de ciutadans actius i crítics, més enllà dels aprenentatges reglats. Era capaç d'endur-se'n més d'un centenar d'estudiants d'Educació Social a París o a Madrid per participar en les sessions del Fòrum Social Mundial. Transmetia saviesa, seguretat i sobretot, moltíssima credibilitat. Era present a les inacabables assemblees dels estudiants i va ser molt important en moments de crisi i de revolta, tot fent de mediador quan el diàleg semblava impossible. Impulsà també les estades de voluntariat de nombrosos estudiants a Nicaragua, El Salvador i Chile, entre d'altres, i de l'agermanament amb l'Escola de Mestres d'Estelí a Nicaragua on hi varen fer tasques de cooperació un bon nombre de professors. Encapçalà també, la concessió del doctorat Honoris Causa a don Samuel Ruiz, bisbe de Chiapas.

La funció del mestre va més enllà de la classe, la seva és la funció d'un educador global. Els necessaris títols que acrediten la se-

va preparació no són el més important. A la universitat s'aprenen més coneixements que saviesa. La saviesa la rebrà del poble, sempre i quan hagi fet la opció de ser-ne fidel, que vol dir encarnar-s'hi i participar en les seves dificultats i processos de creixement. Al mestre li és fàcil perquè coneixerà ràpidament el medi a través dels alumnes. Si s'hi posa, serà un referent pels alumnes i per la comunitat.²

En els darrers anys com a professor, va ser molt crític amb els nous currículums. Creia que el sistema convertia els aprenentatges en simples receptaris i que no hi havia espai pel debat, la visió crítica i el compromís social. Això el neguitejava i un cop jubilat, encara comentava amb un deix de tristesa que no li agradava el gir que havia pres la formació dels educadors: *"El que passa és que sovint hi ha una contradicció entre els valors que els programes diuen que l'escola ha de promoure i els que de fet, explícitament o tàcita, promou la societat. Per exemple el valor de la igualtat davant l'augment continuat de les distàncies socials; la pau davant els persistents increments anuals de la despesa militar; la honestat enmig d'una societat que tolera la corrupció i fins a cert punt la premia. Se n'ha de parlar, a l'escola de tot això? Si l'escola i el mestre no volen fer una educació només de principis dirigida als núvols, evidentment que hauran de pronunciar-se. Es tracta de la indefugible funció crítica de l'educació".³*

La preocupació per l'eficàcia i els resultats en l'aprenentatge ha fet que en algunes ocasions en la formació dels futurs educadors es donés més importància al domini dels instruments, les tècniques i els recursos, que a la visió global del fet educatiu. O fins i tot que en l'estudi dels continguts predominessin les visions simples, d'explicació fàcil, més que la visió complexa i interrelacionada.⁴

Perquè ell es considerava, per damunt de tot, educador. Creia en l'educació per comprendre la realitat i transformar-la, per cons-

2 Entrevista a FRONTISSA, nº29, juny 2015 pg. 10-13

3 Del discurs de Graduació (2011) a la Facultat de Ciències de l'Educació de la UAB. Inèdit

4 Entrevista a *Frontissa*, pg. 12

truir diàleg. Unes paraules seves escrites el 2016 a la revista *Acontecimiento*, deixen ben explícita la mirada sobre els seus anys com a docent universitari i evidencien la crítica i el desengany que el varen acompanyar els darrers anys:

La tasca d'educador ha estat un vessant essencial en mi. Per això els 35 anys de professor a la universitat. Però sobretot en sentit ampli, al Camp de la Bota propiciant una vivència comunitària dels valors de l'evangeli, en el partit i a l'ajuntament, transcendent la definició que dona el diccionari, més enllà de les quatre parets de la classe. Conscient de que educació i medi interaccionen, que l'educació és intervenció política, que no es tracta d'una educació per acumular coneixements sinó per despertar actituds crítiques, com a combat intel·lectual i com diuen Freire i Miquel Soler, com a "pràctica de la llibertat". Malgrat això, en la meua llarga experiència a la universitat he estat testimoni de com els elements més ideològics, el coneixement global que facilita la transmissió de valors i actituds i l'aliment de la consciència crítica, ha anat cedint el pas al coneixement parcial que no interpreta, als instruments i en els darrers plans d'estudi, a la preponderància dels coneixements fragmentats... (Botey, 2018, pg.19).

La política i la dificultat de configurar una proposta de transformació social

En Jaume era un home d'esquerres. El 1979 acceptà anar com a independent a la llista del PSUC en les primeres eleccions democràtiques a l'Ajuntament de l'Hospitalet i hi fou el primer regidor d'ensenyament. Després hi tornà, entre 1987 i 1995, com a regidor d'Iniciativa per Catalunya a l'oposició. Durant molts anys s'havia hagut d'enfrontar a la manca de responsabilitat de les administracions i creia que el treball des de les institucions havia de ser un element clau en la lluita contra la pobresa.

Es tractava d'una llarga història de fidelitats envers els amics, creients i no creients. I sobretot, vaig comprendre que es tractava d'un servei als pobres i potser també de "retornar" el que d'ells havia rebut. En la lluita contra la pobresa, no és indiferent

30) CULTURA DE PAU. El llegat de Jaume Botey i Vallès

el treball polític des de les institucions civils. Durant molts anys, ens havíem queixat de la manca de responsabilitat de les administracions i ara, podíem refusar responsabilitats? (Botey, 2019, pg. 18)

El seu pas per la regidoria d'educació de l'Hospitalet deixà una llarguíssima sèrie d'actuacions polítiques, impulsió d'iniciatives i construcció d'escoles en una ciutat que tenia un dèficit astronòmic. "Cap nen sense escola", va ser l'objectiu de la seva obra. Quan ell va arribar a l'Ajuntament, les escoles tenien una mitjana de 47 nens per aula i n'hi havia 3000 sense escolaritzar. En quatre anys es varen aixecar, planificar o refer 72 escoles. Entre els resultats de la seva tasca cal esmentar el *Llibre Blanc de les escoles de l'Hospitalet* (1983).

Però, tal com ell mateix deia, la institucionalització de la democràcia al nostre país posà de manifest la dificultat de configurar una proposta de transformació social que fugís tant del fonamentalisme polític com de la pèrdua d'identitat de classe. Ell s'adonava de la lenta agonia de les propostes d'una esquerra alternativa que anava conduint a una sensació de fracàs. En Jaume s'involucrà en la creació d'Iniciativa per Catalunya (1987) però aviat s'adonà de com la institucionalització política desplaçava els moviments de base dels òrgans de decisió. La seva tenacitat portà encara a un tercer intent polític d'esquerres amb la creació d'Esquerra Unida i Alternativa, que tampoc li aportà el que ell n'esperava.

M'ha tocat viure "en diàspora" les meves opcions polítiques. Des d'aleshores he participat en innumerables intents de reagrupar l'esquerra, culturalment i política, amb poc èxit: La Balsa i La Barraca (on m'hi vaig trobar intel·lectuals com José M. Valverde o Francisco Fernández-Buey), el Col·lectiu Roig-Verd Violeta, La Farga, les Taules de Convergència, Socialisme 21, Front Cívic, Xarxa-PSUC... (Botey, 2019,pg. 21)

En els darrers anys de la seva vida, en Jaume va ser molt present en els moviments sorgits a rel del conflicte entre Catalunya i Espanya i com va fer sempre, manifestà el seu pensament en àm-

bits molt diversos⁵. El neguitejava extraordinàriament que no fos possible fer entendre el que passava a Catalunya als seus amics de la resta de l'estat i hi va esmerçar molts esforços. Ell participà en la creació de Procés Constituent i contribuí a tendir ponts entre els diferents col·lectius que l'integraven perquè creia que el camí havia de ser, sobretot, inclusiu. Malgrat això, el varen afectar, de manera punyent, algunes reaccions en el seu entorn dels que no comprenien el seu compromís amb el país.

L'activista

Jaume Botey va ser un home de fe i d'esquerres i això marcà profundament la seva vida. La seva fe la visqué en *diàspora*, en petites comunitats de cristians de base, com a impulsor de Cristians pel Socialisme o Redes Cristianas. Tal com ell ho escrigué: *"Se que es important compartir la fe, viure-la en comunitat, però em resulta difícil viure-la sota el pes fidel d'una institució com l'Església. Com tota institució humana, com qualsevol partit, l'Església tendeix més a mirar-se a si mateixa que a les necessitats del seu voltant, a delimitar i defensar pretesos drets, a convertir-se en finalitat de si mateixa, a condemnar als demés"*. (Botey, 2019, pg. 22)

Era membre de Cristians pel Socialisme, de Creients en Diàspora i de Cristianisme i Justícia, fundador i president de Cristianisme segle XXI i del Fòrum Teologia i Alliberament. En els darrers anys s'implicà activament amb Cristianisme i Justícia i el diàleg amb les esglésies evangèliques. Les seves reflexions sobre la relació fe-món i sobre el diàleg interreligiós es poden resseguir als seus escrits⁶. El seu darrer treball, el 2017, el dedicà a la Reforma protestant i porta el subtítol *"De la ruptura al diàleg"*. Diàleg, una de les paraules preferides d'en Jaume i el lema de la seva vida. Ell deia sempre que era admirador de Lluís M. Xirinachs i com

5 Sobre aquest tema va escriure la Introducció al llibre *El procés nacional català* de Lluís Busquets i Carles Bastons (2015) i també *El nacionalismo catalan y los sentimientos a Iglesia Viva* (2015). pgs. 65-86

6 *El Deu de Bush* (2004), *Construir l'esperança* (2008), *Conflicte social i crisi, perspectiva històrica, respostes dels creients* (2009)

32) CULTURA DE PAU. El llegat de Jaume Botey i Vallès

ell, creia en la voluntat de diàleg, en la perseverança, en com el no defallir acaba venent l'adversari.

Va ser un home compromès amb la seva societat i el seu temps, sempre amb una implicació generosa, creant vincles, buscant camins d'entesa, acollint iniciatives i grups de reflexió. Tenia una sensibilitat especial en detectar iniciatives que podien tenir futur. L'any 1977 s'instal·là a Vallbona de les Monges per tal de treballar en la redefinició d'un projecte de cooperativa social, *l'Olivera*, una comunitat de discapacitats psíquics que s'havia creat uns anys abans. Avui, cinquanta anys després, *l'Olivera* és una realitat que representa una nova forma de gestió, un model ecològic, un lloc d'aprenentatge per als joves i un centre de producció d'alta qualitat, fidel a la comunitat i els principis que el va veure néixer.

L'Olivera fou un espai de retrobament amb la simplicitat de les paraules i de les mirades, de la bondat feta persona i al mateix temps, un lloc de treball, una cooperativa que com a empresa ha de produir productes de qualitat, revaloritzar el món rural, atreure gent jove, posar en pràctica una nova forma de gestió, un model ecològic i de formació. Una alternativa a aquest món de bogeria competitiva i de degradació ambiental sorgida des dels mateixos disminuïts. (Botey, 2019)

L'any 1992 va entrevistar 72 persones, cada una d'elles com a representant d'un moviment emergent o un de tradicional per tal d'analitzar quina era la seva percepció dels instruments socials i dels mecanismes de representació existents, i demanar-los les raons de la seva militància en un moviment social: membres del moviment *okupa*, activistes pels drets dels homosexuals, feministes, membres d'associacions veïnals, cooperativistes, sindicalistes, entitats contra la marginació i la pobresa, plataformes per la qualitat de l'ensenyament, contra la privatització de la sanitat....tots ells varen ser enregistrats en hores i hores de converses. Aquest treball ingent fou la base per a la seva tesi doctoral (Botey,1993), un clar exemple de la seva preocupació per les transformacions socials i polítiques i de com posava atenció a l'emergència de nous grups i formes d'activisme social que no

passaven pels canals tradicionals que havien estat el territori de partits polítics i sindicats.

*L'actual present, tan complicat, està ple de llavors de futur. Són cada cop més els col·lectius atents als "nous crits". Al crit del respecte a la naturalesa, de la igualtat de gènere, de la capacitat de diàleg entre les confessions religioses, de la necessària austeritat, de la transparència respecte de les arrels del mal i els seus responsables, de les noves formes de democràcia, de l'atenció als nous actors socials i polítics, de la conquesta de la llibertat real de tot ésser humà, etc.*⁷

Fou impulsor de la Casa de Nicaragua, sota el lideratge de Miquel Soler i José M. Valverde, i veié amb desil·lusió el que va esdevenir la política nicaragüenca. Va participar en l'equip promotor de la Casa de la Solidaritat i més tard vingueren els lligams amb El Salvador, Mèxic, Bolívia, Guatemala, Irak, Palestina... Una llarga llista d'exemples són testimonis de la seva lluita: la campanya del 0,7%, la dels 50 anys del Fons Monetari Internacional i del Banc Mundial, la dels immigrants sense papers, la participació en el comitè organitzador del Fòrum Social Mundial que el va dur des de Porto Alegre (2002) a Tunísia (2013), tot passant per Nairobi (2007), Belem (2009) i Dakar (2011), la campanya del *No a la Guerra* contra la invasió de l'Irak...Va ser també observador internacional a Nicaragua, El Salvador, Chiapas, l'Irak i als camps palestins del Líban. Tantes i tantes iniciatives que en Jaume considerava portadores d'un nou univers mental i de valors, amb noves formes d'organització, com les de consum responsable, d'ètica en les finances o per la protecció dels sectors exclosos i dels immigrants. En totes hi era present i n'era un punt de referència⁸.

Crec que hauríem de ser conscients de l'extrema gravetat del món present, que estem en un punt d'inflexió econòmic, polític, cultural, en valors, que vivim una mutació acceleradíssima de la societat. El procés de canvi serà llarg i no és possible veure'n el final.

7 De la introducció a la seva Tesi Doctoral.

8 D'aquesta tasca en sortiren publicacions com *Los dueños del mundo y los cuarenta ladrones* (2002) o *El col·lapse del sistema. Bases per a pensar el nou mil·lenni* (2014).

34) CULTURA DE PAU. El llegat de Jaume Botey i Vallès

Per això, probablement la primera meitat del segle XXI serà més difícil, més pertorbadora i amb més interrogants que la que hem conegut en el segle XX. Perquè el mateix sistema s'ha fet fràgil.../...No sabem com serà el que vindrà però si que podem preveure que el període de transició serà una etapa de turbulències i amb un final incert. (Botey, 2004)

L'any 2003, tot aprofitant l'any sabàtic que li concedí la UAB pels seus 25 anys de docència, feu una estada llarga a Lovaina per treballar amb François Houtart⁹. En Jaume era un lluitador social, un activista, però també un intel·lectual i darrera de l'acció i de cada lliçó hi havia sempre un marc teòric i una reflexió. La seva trajectòria es va moure sempre entre els dos àmbits i això és el que donà una riquesa extraordinària i diferent a la seva acció i a la seva docència.

"...l'intel·lectual no llegeix només llibres sinó que també llegeix la vida i la pot interpretar; la història, els esdeveniments, el que passa al seu voltant i el que ha llegit que passa al carrer, ha après a comparar-ho amb el que ha llegit als llibres i en treu lliçons. Ajudar a construir entre tots un projecte d'esperança. El treball docent suposa, abans de tot, assumir una funció ètica en la societat..."¹⁰

Una de les satisfaccions més grans que va tenir en els darrers temps, va ser l'aprovació de la Renda Garantida de Ciutadania, iniciativa legislativa popular de la qual en fou un dels impulsors.

No es veritat que no podem fer-hi res. Donada la complexitat del món actual, el model global s'haurà de construir a partir de la suma d'experiències parcials, i això ja passa, arreu del món creixen les microexperiències, grups que sorgeixen a la perifèria del sistema buscant alternatives en salut, ensenyament, comerç just,

9 François Houtart (1925-2017), teòleg i sociòleg belga, professor a la universitat de Lovaina i fundador del CETRI, un centre d'estudi, publicació i capacitació sobre el desenvolupament, les relacions Nord-Sud i els reptes de la globalització a l'Àfrica, Àsia i Amèrica Llatina.

10 Del discurs de Graduació (2011) a la Facultat de Ciències de l'Educació de la UAB. Inèdit

noves formes de democràcia i participació política, mitjans de comunicació, institucions financeres i banca ètica, d'organització laboral i cooperativisme, de respecte a la naturalesa i nous models energètics, de decreixement en el consum, de diàleg entre cultures, d'experiències d'espiritualitat al marge de les institucions, de no-violència i de treball per la pau, d'objecció a la llei d'estrangeria. Tot això és la matèria prima sobre la que es construirà l'altre món possible (Botey,2009, pg. 26).

Estem necessàriament abocats a l'improbable. Ni creences ni ciència poden controlar el futur. Si l'acumulació de la ciència ens donés la certesa del final feliç, no ens caldria l'esperança. Tindríem la certesa. Per això, quan es parla de les incògnites del futur, del què fer o amb quins instruments, en el fons estem parlant de l'esperança. Perquè el camí més probable que la ciència o el capital sense control seguirien seria el de la destrucció, mentre que l'improbable obre la possibilitat del Bon Viure, el de la humanitat reconciliada. L'esperança es fonamenta en les possibilitats humanes encara amagades però sempre a punt, i se situa en allò humanament no probable¹¹.

Bibliografia

Botey Vallès, J. (2009). Conflicte social i crisi, perspectiva històrica, respostes dels creients. a *Quaderns 36*. Barcelona: Centre d'Estudis Francesc Eiximenis.

Botey Valles, Jaume (2022) Consideracions sobre l'educació de persones adultes del passat i l'Espai Comunitari de formació permanent La Troca a *L'Educació de persones adultes. Cinquanta anys de l'escola de Can Serra*. Col·lecció Josefina Gómez Olivares vol 14. L'Hospitalet de Llobregat: Centre d'Estudis de l'Hospitalet.

Botey Vallès, J. (2008) Construir l'esperança a *Quaderns Cristianisme i Justícia*, nº 154. Barcelona

11 Documentació personal M. Villanueva

36) CULTURA DE PAU. El llegat de Jaume Botey i Vallès

Botey Vallès, J. (2004) Els col·lectius fràgils. a *La inserció de persones especialment fràgils*. Barcelona:Ed. Fundació La Caixa

Botey Vallès, J (2015). El nacionalismo catalan y los sentimientos a *Iglesia Viva: Revista de pensamiento cristiano*. nº 263, pag. 65-86

Botey Vallès, J. (2015). Introducció a Busquets, Ll; Bastons, C. *El procés nacional català: Història del debat sobre la identitat de Catalunya entre intel·lectuals castellans i catalans*. Almeria: Ediciones Circulo Rojo.

Botey Vallès, Jaume (2018) La veritat com a trobada a *Quaderns d'estudi*, vol 33, desembre 2019 pg. 13-23 Centre d'Estudis de l'Hospitalet

Botey Vallès, J. (1993) *Una experiència política. L'esquerra: testimonis d'una resistència utòpica. Tesi Doctoral*. <https://www.educacion.gob.es/teseo/mostrarRef.do?ref=119685>

Botey, J; Trayner, MP, Massana M; Febrero, B; Berzosa, V (2016) *Can Serra, 50 anys*. L'Hospitalet de Llobregat: Centre d'Estudis de l'Hospitalet.

Jiménez, M. C. (2015) Entrevista a Jaume Botey Vallès a *Frontissa*, nº 29